

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิถีจิตในการรับรู้อารมณ์ทางอายตนะ ๖ ของผู้เจริญวิปัสสนาภาวนา” ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ประการคือ เพื่อศึกษาจิตและวิถีจิตที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาอายตนะและหลักธรรมสำคัญในการเจริญวิปัสสนาภาวนา ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และเพื่อศึกษาวิถีจิตในการรับรู้อารมณ์ทางอายตนะ ๖ ของผู้เจริญวิปัสสนาภาวนา การศึกษาเรื่องดังกล่าวมานี้เป็นวิธีการศึกษาเชิงเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจาก คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา คัมภีร์ปกรณ์วิเสส และได้ศึกษาเพิ่มเติมจาก เอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ และหนังสือตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาแล้วจึงนำมาเรียบเรียง บรรยายเชิงพรรณนา ซึ่งสามารถสรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะได้ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักพื้นฐานของจิตและวิถีจิตที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท พบว่า จากหลักฐานการค้นคว้าทั้งในพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ปรมัตถทีปนี ได้ให้นิยามความหมายของจิต และวิถีจิตไปในแนวทางเดียวกันและสนับสนุนกันว่า จิต เป็นสภาพธรรมที่รับรู้อารมณ์อยู่เสมอ โดยได้รับอารมณ์อยู่เสมอทางทวาร ๖ คือ รับรู้รูปารมณ์ คือ สีต่าง ๆ ทางจักขุทวาร รับรู้สัททารมณ์ คือ เสียงต่าง ๆ ทางโสตทวาร เป็นต้น ทำให้เกิดวิถีจิต อันได้แก่การทำงานของจิตเกิดขึ้นโดยลำดับติดต่อกันเป็นแถว ทำกิจ ๑๑ อย่างที่เรียกว่า กิจสังคหะ คือ การจำแนกหน้าที่ของจิตตามลำดับก่อนหลัง ได้แก่ อดีตภวังค์ ภวังคจลน ภวังค์คุปจเฉตะ ปัญจทวาราวชชนะ ปัญจวิญญาณ สัมปฏิจฉนะ สันตிரณะ โภจฐัพพะนะ ชวนะ และตทาลัมพะนะ ตามลำดับ จึงควรศึกษาเรื่องจิตและวิถีจิตให้เข้าใจก่อน เพื่อใช้เป็นฐานความรู้ และเป็นฐานรองรับ เพื่อที่จะบุกเบิกความจริง ในเรื่องการเจริญวิปัสสนาภาวนา ทำให้ทราบถึงความเป็นไปของจิตในการรับรู้อารมณ์ทั้งทางปัญจทวาร และทางมนทวาร

ในส่วนของการศึกษาอายตนะและหลักธรรมสำคัญในการเจริญวิปัสสนาภาวนา ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทพบว่า การกำหนดรู้สภาวะธรรมที่กระทบต่อจิตทางอายตนะนั้น หากผู้ปฏิบัติสามารถกำหนดรู้สภาวะธรรมนั้นตามจริงที่ปรากฏ โดยมีหลักธรรมสำคัญในการประคับประคองและสนับสนุนในการกำหนดรู้ความเป็นไปของจิตทางทวารทั้ง ๖ กระทำได้ด้วยการระลึกรู้เท่าทันสภาวะธรรมปัจจุบันที่ปรากฏในขณะเห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส กระพบสัมผัส และนึกคิด สามารถกำหนดรู้เริ่มจากอายตนะ ๖ ซึ่งเป็นบ่อเกิด หรือแหล่งกำเนิดของสภาวะธรรมดำเนินสู่ความเป็นวิปัสสนาภูมิได้สองช่องทาง คือ ๑. ทุกขสังข (เวทนา ตามหลักปฏิจจสมุปบาท) ที่ผู้

เจริญวิปัสสนาภาวนากำหนดรู้ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าตกอยู่ในไตรลักษณ์ ส่วนมรรคสังขเป็นปัญหาที่เข้าใจทุกขสังข คือ สภาวะหยั่งรู้ เป็นธรรมที่ควรพัฒนา อริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมพัฒนาได้ด้วยการกำหนดรู้ทุกขสังข และ ๒.สมุทยสังข (ต้นเหตุตามหลักปฏิจจสมุปบาท) จัดเป็นธรรมที่ควรละและเมื่ออริยมรรคได้รับการพัฒนาเต็มที่แล้ว จึงจะรู้แจ้งพระนิพพานซึ่งเป็นธรรมที่ควรทำให้แจ้ง ดังนั้นในทุกขณะที่กำหนดรู้สภาวะธรรมทางทวาร ๖ จึงเป็นการกระทำกิจเกี่ยวกับอริยสังขทั้ง ๔ ไปพร้อมกัน คือ กำหนดรู้ทุกขสังข ละสมุทัย ทำนิโรจให้แจ้ง และเจริญมรรค ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงเน้นหลักธรรม การเจริญวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ โพชฌงค์ ๗ อริยสังข ๔ และมรรคมีองค์ ๘ เป็นสำคัญ

การศึกษาวินิจิตในการรับรู้อารมณ์ทางอายตนะ ๖ ของผู้เจริญวิปัสสนาภาวนานั้นพบว่า การกำหนดรู้นามรูปทางอายตนะเป็นการทำให้แจ้งด้วยการรู้เท่าทันอารมณ์ในปัจจุบันขณะมีความสำคัญต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เพราะอภิขมาโทมนัสจะเกิดขึ้นได้หรือไม่อยู่ที่ว่า ผู้ปฏิบัติสามารถกำหนดได้เท่าทันปัจจุบันอารมณ์หรือไม่ หากกำหนดได้ทันทุกขณะจิตอภิขมาและโทมนัส ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ เท่ากับว่าในขณะที่นั้น สมุทัยอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ย่อมถูกละไป ดังนั้นการกำหนดจึงเป็นการทำเพื่อให้ได้มาซึ่งอริปัญญา และศึกษาการดำเนินไปของวิจิตร อันเกิดจากผลของการเจริญวิปัสสนาภาวนา ได้แก่ การเกิดและพัฒนาขึ้นของปัญญญาณ คือ ปรีชาหยั่งรู้ที่เกิดขึ้นแก่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาโดยลำดับ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า และแสดงรายละเอียดของวิจิตรตั้งแต่ต้นตามลำดับจนถึงบรรลุมรรค ผล นิพพาน โดยสังเคราะห์ให้สรวุญญ ที่มียอยู่ ๑๖ ญาณ ลงในวิสุทธิ ๗ ซึ่งหมายถึง ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปตามลำดับ เป็นการทำให้บริสุทธิ์ ด้วยการฝึกฝนตนเองที่เรียกว่า ไตรสิกขาไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดมุ่งหมาย คือ มรรค ผล นิพพาน มี ๗ ขั้น คือ ๑. สีสวิสุทธิ ๒. จิตตวิสุทธิ ๓. ทิณณวิสุทธิ ๔. กังขาวิตรณวิสุทธิ ๕. มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ๖. ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ และ ๗. ญาณทัสสนวิสุทธิ

อย่างไรก็ตามในการแสดงวิจิตรและการเปลี่ยนแปลงของวิจิตรกระทั่งถึงมรรควินิจิตนั้น ก็เพื่อให้ผู้ใคร่รู้ได้เกิดปัญญาเป็นพหุสุตเท่าทัน แท้ที่จริงแล้ว การที่จะรู้มรรควิธีโดยประจักษ์แจ้งว่าในแต่ละวิจิตรจะมีจิตซึ่งมีอารมณ์เหมือนกันเกิดขึ้นมากน้อยเท่าไรนั้น ย่อมเป็นไปได้ ดังนั้นในทางปฏิบัติผู้เจริญวิปัสสนาจึงไม่ควรใส่ใจในรายละเอียดของวิจิตร แต่ควรสนใจประเด็นที่สำคัญ เช่น

การเกิดขึ้นของวิปัสสนาญาณตามลำดับ จนถึงอนุโลมญาณ

การอุปบัติขึ้นของภูฐานคามินิวิปัสสนา

การเปลี่ยนจากอารมณ์ไปสู่อารมณ์ที่เป็นนิพพานโดยอัตตโนมัตติ

การอุปบัติขึ้นของปัจจเวกชนญาณ

และการกลับมาดำรงอยู่ในระดับอุทธยัพพญาณ ถ้ายังมีการกำหนดต่อภายหลัง ที่ได้

บรรลุแล้ว

ประเด็นเหล่านี้ผู้เจริญวิปัสสนาภาวนาควรนำมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่เกิดขึ้นในสันดานของเรานั้นตรงกับหลักปฏิบัติที่แสดงไว้ในอรรถกถาหรือไม่ อย่างไรก็ตามการที่จะสามารถทำความเข้าใจสภาวะธรรมในบทวิจยนี้ได้อย่างถ่องแท้ ควรเป็นผู้ที่ผ่านการปฏิบัติตามวิธีการที่ถูกต้อง มีกัลยาณมิตรที่ดีคอยให้คำแนะนำ และชี้ทางสว่างให้ เป็นระยะเวลาอย่างต่อเนื่อง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

จากการศึกษาเรื่อง“ศึกษาวิถีจิตในการรับรู้อารมณ์ทางอายตนะ ๖ ของผู้เจริญวิปัสสนาภาวนา” ผู้วิจัยมีความเห็นว่าวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้รวบรวมหลักปฏิบัติ และสภาวะธรรมไว้โดยละเอียดโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการกำหนดรู้ทางอายตนะ และสภาวะธรรมในญาณ ๑๖ เป็นต้น โดยเน้นความรู้เรื่องความดำเนินไปของจิตและวิถีจิต อันเกิดจากผลของการเจริญวิปัสสนาภาวนา ได้แก่ การเกิดและพัฒนาขึ้นของปัญญาญาณ คือ ปริชาตยัญญูที่เกิดแก่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาโดยลำดับ ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ผู้สนใจ และพระวิปัสสนาจารย์ ความรู้เรื่องวิถีจิตนี้ละเอียด ลึกซึ้งสามารถอธิบายข้อเคลือบแคลงสงสัย และสอบถามสภาวะของการปฏิบัติให้กระจ่างขึ้น เข้าใจความเป็นไปของจิตอย่างถ่องแท้ แม้เนื้อหาจะเป็นสิ่งที่ยากในการทำทำความเข้าใจ หากมีความสนใจ และตั้งใจที่จะเรียนรู้แล้ว ย่อมไม่เกิดความพยายามไปได้

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ความสำคัญของวิถีจิตก็คือ วิถีจิตเป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญให้ผู้สนใจในการเจริญวิปัสสนาภาวนา จะได้เข้าใจรายละเอียดของขั้นตอนการทำงานของจิต บุคคลที่จะเข้าถึงได้นั้นควรเป็นผู้ที่ผ่านการปฏิบัติตามวิธีการที่ถูกต้อง มีกัลยาณมิตรที่ดีคอยให้คำแนะนำและชี้ทางสว่างให้จนการปฏิบัติเข้าถึงญาณระดับสูง คือ สังขารูปেকชาญาณขึ้นไป นอกจากนี้ความรู้พื้นฐานของพระอภิธรรมเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเป็นกรณีศึกษาเชิงนโยบายสำหรับครูอาจารย์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการกำหนดหลักสูตรการเรียนการสอนในระดับมหาวิทยาลัย สาขาวิปัสสนาภาวนา เพื่อให้เข้าถึงความรู้เรื่องวิถีจิตจำเป็นต้องให้ความสำคัญวิชาดังต่อไปนี้

๖๐๖ ๑๑๑ ปรมัตถธรรม

๖๐๖ ๓๐๘ สติปัญฐานภาวนา

๖๐๖ ๒๐๗ วิปัสสนาภาวนา

๖๐๖ ๒๐๓ สัมมนาวิปัสสนาภาวนา เป็นต้น

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งต่อไป

จิตทุกดวงรวมไปถึงปฏิสนธิวิญญาณหรือจิตประเภทอื่น มีการเกิดดับติดต่อกันรวดเร็วมาก จิตแต่ละดวงประกอบด้วยขณะทั้ง ๓ คือ อุปาทาขณะ จิตินขณะ และภังคขณะ เมื่อปฏิสนธิวิญญาณดับลงแล้ว จึงมีกระแสภวังคจิตเกิดต่อมา ซึ่งจะเกิดต่อเนื่องไปจนกว่าจะมีจิตอื่นอีกประเภทหนึ่งที่เรียกว่า “วิถิจิต” เกิดขึ้น วิถิจิตเป็นจิตที่ทำหน้าที่เห็น ได้ยิน เป็นต้น กระแสภวังคจะเกิดต่อเนื่องไปตราบเท่าที่ยังมีชีวิตอยู่โดยมีสังขารเป็นปัจจัยหลัก เช่นเดียวกับปฏิสนธิวิญญาณ ความยืนยาวของกระแสภวังคขึ้นอยู่กับสังขาร และกรรมเป็นปัจจัยหลักเช่นเดียวกัน และความตายก็หมายถึงการสลายไปของจิตที่มีกรรมเป็นปัจจัยเช่นเดียวกัน ดังนั้น ปฏิสนธิวิญญาณ ภวังคจิต และจุติจิต ในแต่ละภพจึงมีความน่าสนใจที่จะศึกษาและวิจัย เพราะจิตและวิถิจิตของสรรพสัตว์ ย่อมมีกรรมในอดีตเป็นมูลเหตุ มีน้อยคนนักที่จะเข้าใจ และเข้าถึงความสัมพันธ์ในข้อนี้ จึงขอเสนอแนะในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งต่อไป ๒ เรื่อง คือ

๑. ศึกษาความสัมพันธ์ของกรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ และคตินิมิตอารมณ์ ที่มีผลต่อจิตและวิถิจิต
๒. ศึกษาการอธิษฐานจิตเพื่อความเป็นพระอริยบุคคลในการเจริญวิปัสสนาภาวนา